

3. Орвелл Дж. 1984. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2283>
4. Пригодій С. Модель ідеального суспільства. Яка вона? *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2000. №12. С.49-50.
5. Смирнов Ю. Литературная антиутопия: проблема генезиса. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/290214796.pdf>
6. Чаликова В. Недошивин В. Неизвестный Оруэлл. *Иностранная литература*. 1992. №2. URL: <http://chalikova.ru/neizvestnyij-oruell.html>

Savchenko Z.V. The ideological dominant of George Orwell's novel "1984" in the modern interpretation.

The author of the article set a goal to interpret George Orwell's novel «1984» from the standpoint of social and political realities of today. The main task of the anti-utopia genre in the context of literary priorities of the twentieth century is defined in the scientific work, the writer's worldviews that influenced the solution of the main problems of the work are outlined, the novel «1984» is analyzed taking into account its ideological direction. The researcher outlined the ways of realization of the author's idea and identified a set of issues relevant to the current stage of development of the world community, namely: the problem of informational influence on the minds of citizens, manipulation of human emotions, the problem of double standards of state elites. As a result, the author proved that the novel «1984» presents a number of political technologies that are successfully used to influence civil society today.

Keywords: anti-utopia, authoritarian form of government, state elites, personality, freedom of choice.

УДК 398.5(477)

Сокіл Г. П.,

доктор філологічних наук, професор,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

**ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ЗМАЛЮВАННЯ Й СПРИЙНЯТТЯ
ТЕКСТІВ ПРО ГОЛОДОМОР**

У статті розглядаються принципи відтворення і сприйняття текстів про голодомор. Звернено увагу на вивчення ролі вербальних і невербальних засобів у наративах, зокрема акустичних образів та інтонаційного мовлення, які є важливими для розкриття й розуміння тексту. Вони задають темп мовлення, розставляють відповідні акценти, створюють належний ритм, що в сукупності моделює своєрідний поетичний світ цього фольклорного фонду. Під час відтворення тексту реципієнт (здебільшого очевидець) заново переживає всі події. Тому для наративів про голодомор характерне переривання тексту плачем, вимушеними паузами, позатекстовими висловлюваннями. Інтонація здебільшого трагічна, обурююча. Вона відповідає емоційній тональності оповідача – схвильована, напружена.

Ключові слова: народний твір, голодомор, відтворення, слухові образи, інтонація.

Постановка проблеми. Питання вивчення наративів про голодомор у вищих освітніх закладах ще не набуло значної популярності. По суті, до нього звернулися науковці, освітяни лише за роки незалежності України, і це відомо, з яких причин. Проте останнім часом воно все більше стає актуальним, оскільки не можна замовчувати такі страшні злочини, які пережив український народ. Під керівництвом фахівців студенти ознайомлюються з джерельним фондом не лише на лекційних і семінарських заняттях, а мають можливість записувати відповідні матеріали під час фольклорних практик, як це, до слова, відбувається у Черкаському, Сумському, колишньому Луганському (тепер Вінницькому), Львівському та інших університетах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні з тематики голодомору вийшли друком фольклорні збірники [2; 3; 8, 10 та ін.], монографічні дослідження [8], окремі наукові статті [5, 11] та захищені дисертації [4, 6]. Однак проблема вивчення особливостей цього пласту й надалі вимагає посилення студій та донесення результатів до студентської молоді. У запропонованій статті наголошуємо на питаннях змалювання певних ситуацій у наративах про голодомор, специфіці й ролі окремих поетичних (акустичних) образів та інтонаційного мовлення в сприйнятті тексту.

Виклад основного матеріалу. Вивчення фольклору відбувається як прояв живої традиції, як орієнтування на пошуки факторів традиційної культури, які породжують текст. Народнопоетичний текст – явище динамічне і певною мірою «набуває» свою структуру в процесі відтворення, одночасного з процесом сприйняття. У цьому важливе значення відводиться взаємодії вербального й невербального контексту, в якому виникають і отримують своє пояснення (інтерпретуються) різноманітні сенси традиційного тексту. Процес відтворення і процес сприйняття фольклору в їх єдності забезпечує вивчення прагматичних, комунікативних та власне естетичних механізмів фольклорної традиції.

Драматизм ситуації, відтвореної в текстах про голодомор, впливає на виклад повідомлення – схвильованість, що відповідно породжує членування фраз паузами. Тривала пауза може бути викликана *плачем* носія інформації, що досить часто простежується в цих оповідях. Сльози наратора з'являються внаслідок пережитого горя, біди, від сильного болю чи душевного зворушення. Розповідь,

що переривається плачем, – характерна ознака багатьох досліджуваних творів; це складає притаманний їм ритмомалюнок, якого нема в інших жанрово-тематичних групах.

У народній оповідній прозі про голодомор серед багатьох інших засобів вираження мають місце акустичні (гр. *akustikos* – слуховий) способи передачі й сприйняття тексту. Найчастіше можна простежити та виділити словесні описи дії «плакати», «відтворення» плачу в текстах: «Дуже вони **плакали**. Дуже мама **плакали**, що то силують, що йди в колгосп» (8, с. 219-220); «Оголили клуню до кінця!... Я тільки чув, як **плакали** жінки, як чоловіки не хотіли йти...(в колгосп. – Г.С.) Навіть **стрільба** була. Це **крик** зранку до ночі, сильний **крик**» (8, с. 239).

Слухові образи плачу здебільшого пов'язані з негативними емоціями, криком, галасом. Ці почуття посилюються, коли йдеться про забирання активістами в людей всього – і продуктів харчування, й хліборобського реманенту, й навіть примітивних речей побуту: «Позабірають усе: і постель, і все на світі. Корову прив'яжуть до воза, ведуть. **Галасу, крику!** Таке мі прожілі, таке мі прожілі, що його розказать не мона» (8, с. 240)). Або: «Приходить бригада другий раз. Прийшли до хати – повна хата, а я стою. Сів коло комина, коло п'єца та й **боюся цього гармидеру... і чую, мішки – гуп до снігу, гуп до снігу**» (8, с.241). Якщо спробувати вималювати на основі лише цих процитованих текстів низку слухових образів із зростаючим забарвленням, то матимемо таку картину: **плач, крик, галас, гармидер**. І як узагальнення: – «**я боюся цього гармидеру**». А в чому виявляється страх реципієнта, підтверджує наступна його ж фраза: «... і чую, мішки – *гуп до снігу, гуп до снігу*». Передати драматичну, безвихідну ситуацію допомагають також **повтори**: «Дуже вони *плакали. Дуже мама плакали*»; «*гуп до снігу, гуп до снігу*»; «*Таке мі прожили, Таке мі прожили*» та інші.

У сучасній науковій думці, крім словесної, виділяють невербальну комунікацію, яку трактують як систему знаків, що використовують у процесі спілкування; вони відрізняються від мовних відповідною формою виявлення [9, с. 298]. Важливу роль у поетичній моделі народних творів відіграє інтонація оповіді. Дослідники розрізняють такі її види: ліричну, епічну, обрядову, навіть святкову. Філологи-фольклористи ще досить мало присвятили студій цьому питанню, дещо більше його вивчали

етномузикологи, щоправда, їхні студії стосуються переважно пісенного матеріалу. Комунікативний аспект акустичних засобів значно активніше студіюють лінгвісти, оскільки «невербальні засоби спілкування – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом з засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень [1, с. 59]. За твердженням дослідників (лінгвістів, журналістів), приблизно 55 % інформації ми отримуємо від невербальних знаків, які супроводжують мовленнєвий контакт (міміка, жести), 38 % дають голос, висота тону, тембр і тільки 7 % – зміст сказаного [12, с. 44]. У текстах, які цікавлять нас, ця теза підтверджується частково, оскільки зміст сказаного має значно вищий відсоток.

Коли йдеться про інтонацію мовлення в народних творах про голодомор, то насамперед, звичайно, про епічну, хоча не виключаємо наявності й інших її видів. Інтонація, як відомо, багато в чому залежить як від жанру, теми, конфліктної ситуації, так і від індивідуальних властивостей оповідача, оскільки «арсенал» засобів у них різний, як і різна психологія кожного з респондентів. Особливості художнього змалювання об'єктів, передачі їх кількісних характеристик і ставлення до них оповідача визначають сам характер мовних конструкцій та інтонацій у відповідних місцях твору. Одна справа, коли наратор змальовує предмет, явище, зовнішність людини, інша – коли розповідає про дії, ще інша – коли передає складні психічні переживання й настрої.

У народних творах про голодомор, зважаючи на своєрідність теми, напруженість сюжетів, зберігається й відповідна інтонація – сумна, гнівна, трагічна, обурююча. Вона відповідає емоційній тональності оповідача – схвильована, напружена. З підвищеною напругою виділяються цілі фрази, які розкривають жах голодомору, – кількаразове повторення окремих слів, наявність своєрідних вигуків, які виражають невдоволення, обурення тим, що відбувалося. Деякі виконавці нерідко перебивають розповідь, висловлюючи свою думку, «за ходом оповідання».

Інтонація – це ритмічно-мелодійна особливість мовлення, різні співвідношення кількісної зміни тону, тембру, інтенсивності, довготи звуків, які слугують для передачі змістових і емоційних відмінностей висловлювань. Що ж творить інтонацію? Насамперед: а) підвищення і зниження голосу; б) паузи; в) наголоси (логічні,

психологічні, емоційні, ритмічні) [7, с. 176]. Тому вона, виконує важливі функції: логічні й граматичні, емоційні й стилістичні, естетичні. Інтонія забезпечує структурну цілісність висловлювання, слугує засобом експресивізації, інтимізації тексту, індикатором правдивих почуттів та думок. За її допомогою у потоці мовлення виділяють фрази та їх змістові частини, передають суб'єктивне ставлення до висловленого. Поза інтонацією слово не має змісту, втрачає свої барви, правдиві інтерпретації, естетичне обрамлення, слово застигає в бутті.

Українці, як відомо, завжди піклувалися про урожай. Дбайливе ставлення до хліборобської праці відображено в різних жанрах усної словесності, зокрема в календарно-обрядових піснях, в народних казках та інших. У наративах про голодомор, навпаки, йдеться про те, як людина втрачає, точніше, в неї насильно забирають хліб, а разом з ним і всі засоби до життя. Це яскраво передається за допомогою перелічувальної інтонації, як, наприклад: «На початку 33-го пройшлися активісти по селу – прибрали все до рук: корову, коня, курей – усе в колгосп забрали. З хати вигрібали до зернинки: зерно, борошно, картоплю – нічого не залишили» [3, с. 50]. Перелічування назв свійських тварин, птиці, продуктів харчування засвідчує про заможність, добробут українського селянина, його дбайливість і працьовитість. Та дії «червоної мітли» призвели до нечуваної трагедії, до страшного голодування, до розпачу і непередбачуваних дій, зокрема вживання нетрадиційної їжі. Для більш зрозумілого сприйняття можна запропонувати студентам прослухати народний твір, записаний на Харківщині: «Коні дохли, і розбирали люди й їли. То я піду, возьму ряднинку, піду та як упаду: **«Та дайте ж і мені хоть трошки семню спасать!»** То вони дадуть, да лучче ж заберуть, а мені там сяке-таке»... [8, с. 312].

Важливу роль для інтонаційної виразності відіграє темп мовлення, який може бути то повільний, то швидкий. Зміна темпу залежить від динаміки розвитку дії: в напружених місцях виклад більш швидкий, при спаді напруженості він стає повільнішим. Гучність голосу, особливо динаміка його змін – важливий акустичний засіб кодування невербальної інформації. Так, для печалі характерна низька гучність голосу, а для гніву – підвищена. Це чітко простежується, зокрема, із зацитованого уривка. Оповідачі переживають заново ті події, в їхній пам'яті знову зринає все

пережите, що й викликає сильні почуття. З розпачу, що може не одержати навіть шматка здохлої конини, респонденка викрикує: *«Та дайте ж і мені хоч трошки семню спасать!...»*. Її повільний темп, який спостерігався на початку розповіді, у відповідний момент пришвидшується, голос підвищується, посилюється, змінюється ритм мовлення. Виділяється фразовий наголос – *«Та дайте ж і мені!!!»*.

Надзвичайно інформативними в процесі мовленнєвої діяльності є пауза. Вона може упорядковувати вислів, привернути увагу до найважливішої інформації. Кожна доречна пауза є своєрідним символом, у якому закодовано широкий спектр різноманітних ідей та значень. Сприймання мовлення на слух вимагає більшої уваги, ніж одночасне сприйняття на слух і зір, і швидше надходить до головного мозку [9, с. 301]. У цьому процесі особливого значення набуває концепт усності, який є ключовим у контексті інтерпретації акустичних компонентів невербальної комунікації. «Звукова мова, – як стверджує Олександра Сербенська, – відіграє роль в активізації біоритмів національного інстинкту, для зміцнення психофізичної структури національного типу, для мобілізації суспільства на основі етнонаціоналізму» [7, с. 45]. Саме такі «біоритми» наповнюють наративи про голодомор, бо в них зафіксовані моменти руйнації, знищення національного коду споконвічного землероба- українця, який до того часу, вирощуючи урожай, забезпечував не лише свою родину від голоду, а й дбав таким способом і про національну безпеку. У народних творах про голодомор відбивається порушення життєвої гармонії, прочитується людське сум'яття від того, що сталося («Витрушували останній хліб»). А далі – смерть, знищення нації.

Існують різні типології невербальних засобів, оскільки вони витворюються і сприймаються різними сенсорними системами: зором, слухом, тактильними відчуттями, смаком, нюхом, а також з урахуванням того, коли відбувається спілкування [1, с. 59]. Дослідження невербалістики, зокрема акустичних засобів як семіотичних категорій дає змогу всебічно розкрити фізіологічні, психофізіологічні та фізичні потенції людини, окреслити правдиві інтонації, визначити їхню провідну роль у контексті досягнення комунікативної мети.

Висновки й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, поєднання словесних і невербальних, зокрема

акустичних, інтонаційних та інших засобів відіграє важливу роль у передачі інформації, відтворенні та сприйнятті уснопоетичного тексту. Згідно з епічним каноном, вони задають темп мовлення, розставляють відповідні акценти, створюють належний ритм, що в сукупності виражає своєрідний поетичний світ, властивий саме цьому фольклорному фонду, в якому переважають сповільнений темп, відповідні паузи, перелічувальна й висока інтонація, сумний і трагічний тон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
2. Борисенко В. Свіча пам'яті. Усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках. К.: ВД «Стилос», 2007. 288 с.
3. Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців. Збірник матеріалів. Кн. перша / упоряд. С. В. П'ятаченко. Суми: в-во «МакДен», 2008. 168 с.
4. Карбан А. Динаміка епічної традиції в народній прозі про голодомор 1932–1933 рр.: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.07. Київ, 2017. 20 с.
5. Карбан А. Фольклор великого голодомору: історіографія дослідження. Наукові записки ТНПУ. Серія «Літературознавство». Тернопіль, 2016. № 44.
6. Конончук Т. Трагедія голодомору 1932–1933 рр. у фольклорі України. Проблема художньої трансформації історичної правди: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07. Київ, 1996. 20 с.
7. Сербенська О. Культура української мови. Практикум. Навчальний посібник. Львів, 2003. 212 с.
8. Сокіл В. Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту. Львів, 2017. 440 с.
9. Ткач Я. Акустичні засоби невербаліки: комунікативний аспект. *Теле- та радіожурналістика*. Львів, ЛНУ, 2015. Вип. 14. С. 298 – 307.
10. Українці про голод 1932–1933. Фольклорні записи Василя Сокола. Львів, 2003. 232 с.
11. Ярмоленко Н. Голодомор в усній не казковій прозі. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Збірник наук. праць. Київський національний ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2013. Вип. 2013. С. 231– 242.
12. Яцимірська М. Культура фахової мови журналіста. Львів, 2004. 332 с.

Sokil H. P. Features of art drawing and perception of the text about the Holodomor.

The article considers the principles of reproduction and perception of texts about the Holodomor. Attention is paid to the study of the role of verbal and nonverbal means in narratives, in particular acoustic images and intonation speech, which are important for the disclosure and understanding of the text. They set the pace of speech, place appropriate accents, create the proper rhythm, which together expresses a kind of poetic world of this folklore fund. During the reproduction of the text, the recipient (mostly an eyewitness) relives all the events. Therefore, the narratives of the Holodomor are characterized by the interruption of the text by crying, forced pauses, out-of-text statements. The intonation is mostly tragic, outrageous. It corresponds to the emotional tone of the narrator – excited, tense.

Key words: folk work, famine, reproduction, auditory images, intonation.